Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), I/1 (2012), 75-106.

AZERBAYCAN'DA EĞİTİM HİZMETLERİ SUNUMUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE SORUN ALANLARI

Mehmet Ali EROĞLU[*]

Alikram ABDULLAYEV[**]

Eyüp ZENGİN[***]

Özet

Azerbaycan, geçtiğimiz yüzyılda dört ayrı değişim döneminde üç ayrı alfabe kullanmak durumunda kalarak özel bir deneyim yaşamış bir ülkedir. Bağımsızlığını yeniden kazandığı 1991 yılından itibaren ülkede, bütün alanlarda yeni bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Bu çalışmada Bağımsızlık sonrası dönemde uygulanan eğitim sistemi, tarihsel birikim, eğitim yönetiminin genel yapısı, eğitimin dili, eğitim programları ve, eğitim kurumları bakımlarından genel olarak değerlendirilecektir. Bağımsızlık sonrası dönemde eğitim kendisine stratejik önem verilen ve üzerinde önemle durulan bir alan olmuştur. Demokratik laik özellikleri ön plana çıkan eğitimin temelini milli ve uluslararası değerler oluşturmuştur. Vatandaşlara, devlet tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde eğitim görme hakkı verilmiştir. Bu durum milliyet, din, dil, ırk, cinsiyet, yaş, çalışma biçimi ve alanı, yaşanılan yer, politik görüşler gibi farklılıklara bakılmaksızın geçerlilik taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, eğitim, eğitim sistemi, eğitim hakkı.

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi, Göztepe-İstanbul. eroglu.mali@gmail.com

** Prof. Dr., Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi, Rektör Yardımcısı, alikram@mail.ru, Bakü-Azerbaycan.

*** Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Avrasya Enstitüsü, Öğretim Üyesi, ezengin@yahoo.com, Beyazıt-İstanbul.

General Features of Educational Service System, and Problem Areas in Azerbaijan

Abstract

In the XXth century, Azerbaijan is a country having a special experience as it had to three alphabets in four different changing periods. Since 1991 when it gained its independence, it has begun to live a new period. In this study, the education system, the structure of educational administration, instruction language, educational programs, the historical background and educational institutions will be assessed as a general terms in post-independence period. In the period after independence, education has been accepted as a significant area as it seems to have a strategic importance. Principles of education whose democratic and secular priority come to the fore underlie national and international values. Citizens have right to education within the standard the government determines. This situation is valid regardless of the differences in such as nationality, religion, language, race, sex, age, job, place, political thoughts. In this period, educational policy tended to change the education system serving to support past communist system.

Keywords: Azerbaijan, Education, Education system, Education right

Tarihsel Süreçte Azerbaycan'da Eğitim

Nüfusun eğitim durumu bakımından Azerbaycan, diğer Türk topluluklarına kıyasla son derece gelişmiştir. Bu gelişmede en önemli rol ülkeyi uzun yıllar başarıyla yönetmiş olan Haydar Aliyev'e aittir. Azerbaycan coğrafyasında takip edilen eğitim sistemi, Türk-İslam âleminde yaygın olarak görülen geleneksel okul ve medrese sistemi şeklinde olmuştur. Ancak, Azerbaycan tarihinde yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle eğitim sisteminde bir süreklilik sağlanamamıştır.[1] Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri'nde alfabe bugüne kadar üç defa değiştirilmiştir. Arap alfabesinden Latin alfabesine 1928'de

1 Rehman Seferov, Arif Akkuş, "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. XII, (2005), s. 357-376.

geçiş, Latin alfabesinden 1940 yılında Kiril alfabesine geçiş ve Kiril alfabesinden 1993'te Latin alfabesine geçiş.[2]

Tablo 1. Nüfus sayımlarına göre 9-49 yaş arası nüfusun okuma-yazma oranları (%)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Kent	Kır
1926	36.1	19.2	**28.2**	58.7	13.7
1939	88.8	76.1	**82.8**	89.1	78.5
1959	98.8	96.0	**97.3**	97.3	97.4
1970	99.8	99.5	**99.6**	99.8	99.5
1979	100	99.9	**99.9**	100	99.9
1989	99.9	99.9	**99.9**	99.9	99.9
1999	99.9	99.8	**99.9**	99.9	99.8

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerinden yararlanarak; Rehman Seferov, Arif Akkuş, Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı XII, (2005), s. 357-376.

Azerbaycan'da, Sovyetler Birliği döneminde eğitim sistemi 1930 yılına kadar eski usul eğitimin devamı şeklinde olmuştur. Fakat 1930'lu yıllardan itibaren kolhozlaşmanın da yarattığı yeni durumlar çerçevesinde tam bir kitle eğitimi başlatılmıştır. Bu süreçte milli ve dini kültürel değerlerden yoksun yepyeni bir Sovyet vatandaşı yetiştirme hedeflendiği için Azerbaycan'da canlı bir hale gelen Türkleşmek, İslamlaşmak ve Batılılaşmak prensipleri bir kenara bırakılmış ve hatta yasaklanmıştır. Sovyet Dönemi'nin bu baskıcı ve yönlendirici eğitim sisteminin daha önceki eğitim sistemine kıyasla önemli bir farkı, eğitimin yaygınlaştırılması ve mecburi hale getirilmesidir. Dolayısıyla Azerbaycan nüfusu arasında eğitimsiz kalanların sayısı kademe kademe azalmıştır. Bunun sonucu olarak da, 1960-1970'li yıllarda okuma-yazma oranı % 100'e yaklaşmıştır.[3]

2 Fulya Akyıldız, "SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2008, s. 189.

3 Seferov, Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Azerbaycan XX. yüzyılda, dört değişim döneminde (1918'e kadar-Bağımsızlık öncesi, Bağımsızlık dönemi 1918-1920, Sovyet Dönemi 1920- 1991 ve Bağımsızlık sonrası 1991'den bugüne) üç farklı alfabe kullanmak gibi çok özel bir deneyim yaşamıştır. Bu yüzyılın başında Arap alfabesini kullanan ülke, 1918'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra Latin alfabesini benimsemiştir. 1939 yılında Sovyet Rusya egemenliğinde iken Kiril alfabesini kabul etmiş ve 1991 yılına kadar bu alfabeyi kullanmıştır. Ancak aynı yılda bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bu tarihten itibaren Latin alfabesini kabul ederek, 1993 yılında da uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, Ağustos 2001 tarihinden itibaren de dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Fermanı ile Kiril alfabesini kullanmak tamamıyla yasaklanmıştır. Böylece ülke ölçüsünde Latin alfabesini okuma-yazma seferberliğine girilmiştir.[4]

Yaşam standartlarının aşağı düşmesi ve savaş ortamına bağlı olarak 1990'lı yılların başlarında eğitim seviyesinde gerileme yaşandı. Dolayısıyla eğitim seviyesi yüksek olmakla birlikte geçiş sürecinin ekonomik şartları, eğitimin seviyesinin gelişmesine olumsuz etkide bulunmuştur. Eğitimdeki bu olumsuz tablo bağımsızlığın onuncu yılının ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise eğitim seviyesi yükselmeye başlamıştır[5]

Eğitimi Yönetimi: Eğitim Bakanlığı

Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin 28 Mayıs 1918 tarihli kararı ile Azerbaycan'da ilk defa, "maarif ve tahsil ile ilgilenen Halk Maarifi Bakanlığı adıyla bir bakanlık kurulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 30 Haziran 1918 tarihli kararı ile Halk Maarifi Bakanlığı'nın üç şubeden (Umumi orta tahsil, Ali ve orta ihtisas tahsili, Sanat okulları mektepleri) ibaret yapısı onaylanmıştır. Azer-

4 Seferov, Rehman, **a.g.m.**, s. 357-376; Fethi Ahmet Gel, "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyoekonomik Yapısı ve Türkiye ile İlişkileri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 80-89.

5 Osman Nuri Aras, **Azerbaycan Ekonomisi - Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz,** Bakü 2003, s. 80-83.

baycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Sovyeti'nin 28 Nisan 1920 tarihli kararı ile Halk Maarifi Bakanlığı'nın adı değiştirilerek Halk Maarifi Komiserliği adı ile yeniden kurulmuş ve ülkedeki bütün eğitim kurumları bu Bakanlığa bağlanmıştır.[6]

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 1940 yılındaki kararı ile Emek Kaynakları Bakanlığı kurulmuş, Teknik ve sanat-meslek eğitimi kurumları bu bakanlığa bağlanmıştır. Hükümetin kararı ile bu İdare bünyesinde 1959 yılında kurulan, Devlet Teknik Meslek Eğitimi Komitesi 1988 yılına kadar faaliyette bulunmuştur. Aynı zamanda Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile 1959 yılında Yüksek ve Orta İhtisas Komitesi (1964 yılında Yüksek ve Orta İhtisas Bakanlığına dönüştürülmüştür) oluşturulmuştur. Ülkede bulunan yüksek ve orta ihtisas okulları bu kuruma bağlanmış ve bu Bakanlık 1988 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Genel olarak 1959 yılından 1988 yılına kadar Azerbaycan'da eğitimle ilgili 2 Bakanlık ve bir komite (Halk Maarifi Bakanlığı, Ali ve Orta İhtisas Bakanlığı, Devlet Teknik Meslek Eğitimi Komitesi) faaliyette bulunmuştur.[7]

Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 1988 yılındaki kararı ile bu üç kurum lağvedilerek onların temelinde Halk Eğitimi Bakanlığı kurulmuş ve Bakanlığın yapısı onaylanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 1993 tarihli Serencamı ("emr"i) ile Halk Eğitimi Bakanlığı'nın adı Tahsil Bakanlığı (Tahsil Nazirliyi) olarak değiştirilmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 1 Mart 2005 tarihli fermanı ile Bakanlığın esasnamesi (Bakanlığın Teşkilat Kanunu) tasdik edilmiştir. Bakanlığın yapısı ve görevleri bu "esasname" ile belirlenmiştir.[8]

---

6 Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, *Nazirlik: Ümumi malumat.* http://edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=292 (Erişim tarihi 02.04.11).

7 Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, *Ali ve orta ihtisas tahsili: Ümumi malumat.* http://edu.gov.az/view.php?lang=az&,menu=110, (Erişim tarihi: 02.04.11).

8 Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, *Nazirlik: Ümumi malumat.* http://edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=292 erişim tarihi: (Erişim tarihi 02.04.11).

2010 yılında Eğitim Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra Eğitim Bakanlığı bünyesinde Akreditasyon Şubesi kurulmuştur. 2010 yılında 15 yüksek öğretim kurumu akreditasyon sürecinden geçmiş ve beş yıl için lisansları yenilenerek faaliyetlerini devam ettirmelerine izin verilmiştir.[9]

10 Şubat 2010 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak uygulanmaya başlanan "Yükseköğretim Kurumlarında Yeni Maliye Sistemi" yükseköğretim alanında atılmış önemli adımlardan biri olmuştur. Buna göre 2010–2011 eğitim döneminden başlayarak devlet, belirlenen alanlarda puan ve tercih sıralamasına göre seçilen öğrencilerin öğrenim masraflarını üstlenmiştir. Bu tarihe kadar bu imkân sadece devlet kurumlarına tanınırken, bu karar ile özel üniversitelerde devlet burslu öğrenci alma imkânına kavuşmuştur. Devlet ve özel üniversitelerin beraberce iştirak ettikleri bu yarış, ilerleyen yıllarda artan rekabet ile hem eğitimin niteliğinin yükselmesini sağlayacak, hem de başarılı öğrenciler için daha geniş bir tercih imkânı verecektir.[10]

Bugünkü Durum: Azerbaycan Eğitimine Genel Bakış

Bağımsızlıktan sonraki dönemde Azerbaycan'da eğitim, stratejik bir önem verilen ve üstün tutulan, toplum ve devletin gelişmesinin temelini oluşturan faaliyet olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim sistemi demokratik, laik özelliğe sahiptir ve onun esasını milli ve uluslar arası değerler oluşturmuştur. Tüm vatandaşlara 11 yıllık zorunlu genel orta eğitim görmek hakkı sağlanmıştır.[11]

9 Misir Merdanov, **2010-cu ilin yekunları ve 2011-ci ilde qarşıda duran vezifeler,** http://edu.gov.az/upload/file/HESABAT/kollegiya2011.rar, (Erişim tarihi: 08.02.2011).

10 Şahin Durmaz-Cihan Bulut, "Qafqaz Üniversitesi Örneğinde Azerbaycan Yükseköğretiminin Değerlendirilmesi", **Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar,** İstanbul 2011.

11 Rahim Agamalıyev, "Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Sitemi", **Milli Eğitim Dergisi**, s. 144, (1999) http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/144/agamaliyev.htm (Erişim tarihi 04. 08. 2009).

Devlet harcamaları içinde eğitime ayrılan pay 1998'de % 3.4, 1999'da % 4.2, 2000'de % 3.8 ve 2001'de % 3.5 olmuştur. Bu oranlar da eğitime devlet bütçesinden ayrılan payın hem az olduğunu, hem de azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle 1990 ve 1991 yıllarında büyük miktarda eğitim kurumu hizmete sunulmuştur. 1994- 2001 yılları arasında ise çok az sayıda eğitim kurumu hizmete hazır hale getirilmiştir. 2002'de ise 14 eğitim kurumu yapılmıştır. 1990-2002 yılları arasında inşa edilen eğitim kurumlarının sayısı ise 257'dir. 2003-2007 yıllarını kapsayan 5 yıl içerisinde 149 yeni eğitim kurumunun yapılması planlanmıştır. Ayrıca "Azerbaycan'da Yoksulluğun Azaltılması ve İktisadi Kalkınma Programı" çerçevesinde 28 yeni eğitim kurumunun inşası ve 200 eğitim kurumunun tamiri planlanmıştır. Bununla birlikte Devlet Petrol Fonu'ndan Karabağ bölgesinden, savaş yüzünden mecburen göç etmek zorunda kalanlara çerçevesinde, 13 yeni eğitim kurumunun yapılması da tasarlanmıştır. Böylece, gelecek beş yıllık süre içerisinde 190 yeni eğitim kurumunun yapılması, tamiri ve ek bina ile birlikte toplamda 1050 eğitim kurumunda normal şartlarda eğitim imkanı sağlanması planlanmıştır.

Azerbaycan'da 2010 yılında eğitime ayrılan kaynak 1.276 milyar manat olmuştur. Bu rakam 2009 yılı bütçesine nispeten 129 milyon manat daha fazladır (% 10,0). 2011 yılı için eğitime ayrılan miktar 1.338 milyar manat olarak nazarda tutulmuştur. Bu miktar yıla nispeten 61,3 milyon manat daha çoktur (Tablo 2). Eğitim yatırımları için Cumhurbaşkanlığı Fonu'ndan ayrılan miktar 2010 yılında 80,4 milyon manat olup, bu miktar 2009 yılına kıyasla 6,7 milyon manat daha fazla miktarda gerçekleşmiştir. Eğitim Bakanı tarafından verilen bilgiye göre 2011 yılında yatırımlar için ayrılan miktar 86,3 milyon manat olarak planlanmaktadır.[12]

12 Misir Merdanov, **2010-cu ilin yekunları ve 2011-ci ilde qarşıda duran vezifeler,**

Tablo 2: Azerbaycan'da Devlet Bütçesinden Eğitime Ayrılan Kaynaklar

Yıllar	Devlet Bütçesinden Eğitime Ayrılan Kaynaklar (Bin Manat)
2001	202226,60
2002	216453,90
2003	243253,20
2004	308250,00
2005	378643,00
2006	498520,30
2007	757739,80
2008	979719,50
2009	1147901,30
2010	1180800,00
2011	1399800,00
2012	1582937,20

Kaynak: Azerbaycan Eğitim Bakanlığı (http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=149 (Erişim Tarihi, 05. 04. 2012).

Azerbaycan yüksek öğretim kurumlarına lisans ve yüksek lisans seviyesinde öğrenci alımı devlet tarafından kurulmuş olan TQDK (Talebe Kabulü Devlet Komisyonu) tarafından hayata geçirilmektedir. Bu kurum tarafından yapılan merkezi sınav ile öğrenciler üniversiteye yerleştirilmektedir. Üniversitede okumak isteyen gençlerin sayısındaki artışa rağmen yükseköğretim kurumlarının kontenjanlarında önemli ölçüde değişiklik olmamıştır.[13]

13 Şahin Durmaz, "Küreselleşme ve Milli Eğitim: Azerbaycan-Türkiye Özel Liseleri Örneği", **Journal of Azerbaijani Studies,** http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/16.pdf (Erişim tarihi: 20. 01. 2012).

Tablo 3: Eğitim Düzeyleri ve Öğrenci Sayısı(Eğitim Yılı Başı)

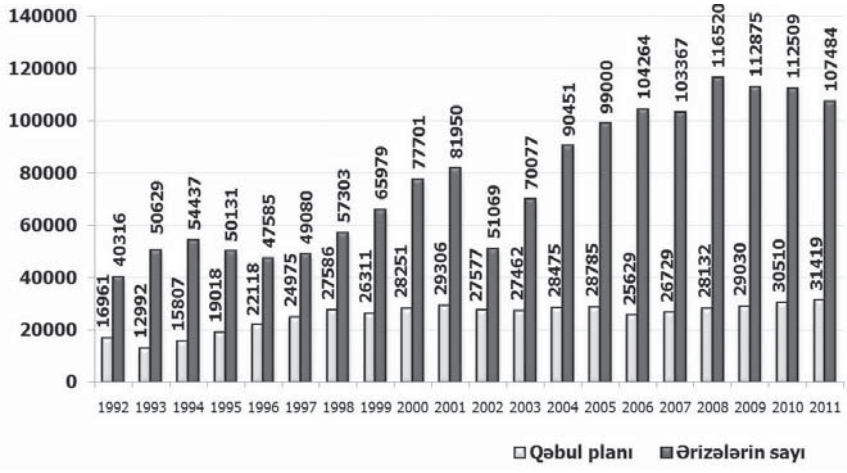
	2000-2001	2005-2006	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Genel Eğitim Kurumları	1.692.812	1.588.364	1.492.017	1.431.515	1.367.888	1.327.532
İl öğretim; Meslek Okulları ve Meslek Eğitim Merkezlerinde (Yıl Sonu Bilgileri)	172.944	172.189	174.455	195.184	195.562	197.330
Meslek Yüksek Okulları	42.698	58.070	53.626	52.616	52.801	53.470
Yüksek Öğretim Kurumları ve Doktora Programları (Yabancı Öğrenciler Dahil)	126.285	139.358	141.896	144.632	146.068	146.192
Toplam	**2.034.739**	**1.957.981**	**1.861.994**	**1.823.947**	**1.762.319**	**1.724.524**

Kaynak: Azerbaycan devlet İstatistik Kurumu (http://www.azstat.org/statinfo/education/az/index.shtml# (Erişim tarihi, 05. 04. 2012).

2010-2011 döneminde sınava giren öğrencilerden sadece % 26.19'u üniversiteye girebilmiştir. Bunlardan % 33.58'i devlet bursu (% 32.60 devlet, % 0.98 özel üniversiteler) ile öğrenim görmeye hak kazanan öğrencilerdir. Kendi imkânlarıyla eğitim alacak öğrenciler ise % 66.42 (% 56.18 devlet, % 10.24 özel üniversiteler) olmuştur.[14]

14 Şahin Durmaz-Cihan Bulut, **a.g.m.**

Şekil 1: 1992–2011 arası yükseköğretim kurumlarına başvuru ve yerleştirme sayıları

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Talebe Kabulü Üzre Devlet Komisyonu (http://www.tqdk.gov.az/Content/statistic/PDF/abit12_2012.pdf (Erişim tarihi: 05. 04. 2012).

Eğitim hakkı, vatandaşların temel hakkı olarak düzenlenmiş ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında ve Eğitim Kanunu'nda yer almıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 42. maddesinde vatandaşların eğitim görme hakkı şöyle düzenlenmiştir:

- Her vatandaş eğitim görme hakkına sahiptir,
- Devlet, ücretsiz mecburi genel orta eğitim görme hakkını temin eder,
- Devlet, eğitim sistemini kontrol eder,
- Devlet, maddi durumuna bağlı olmaksızın yetenekli kişilerin eğitimlerini devam ettirmelerini garanti eder,
- Devlet, eğitimin asgari standartlarını belirler[15]

15 Agamaliyev, **a.g.m.**; Gel, **a.g.t.**, 80-89.

Kesintisiz eğitim sisteminin kurulması politikası ile herkese devlet standardı çerçevesinde eğitim görmek hakkı sağlanmaya çalışılmıştır. Her vatandaşa kendi bilgi ve yeteneğini gerçekleştirmesi için gereken ortam sağlanmaya çalışılmıştır. Milliyet, din, ırk, dil, cins, yaş, sağlık ve sosyal durum, faaliyet alanı, yaşadığı yer ve politik görüşler gibi farklılıklara bakılmaksızın tüm vatandaşların eğitim görme hakkına sahip olması garanti edilmiştir. Vatandaşlar, eğitimin biçimi ve çeşidini bunlarla birlikte okulun çeşidini seçmek konusunda serbest bırakılmışlardır.[16]

Bu dönemde yürürlükte bulunan Eğitim Kanununun başlangıç bölümünde eğitim, "toplumun ve devletin gelişimini sağlayan stratejik öneme sahip, milli, ahlaki, uluslararası değerleri temel alan demokratik bir karakter taşıyan, vatandaşların esas haklarından sayılan bir süreç" olarak tanımlanmıştır.[17]

Tablo 4: Devlet Bütçesinden Eğitime Ayrılan Toplam Harcamaların GSHM ve Devlet Bütçesine Oranları (%)

Yıllar	GSHM'ye Oranı (%)	Devlet Bütçesine Oranı (%)
2000	0,2	1,2
2005	0,2	1,3
2007	0,2	0,7
2008	0,2	0,6
2009	0,2	0,8
2010	0,2	0,8

Kaynak: Azerbaycan devlet İstatistik Kurumu (http://www.azstat.org/statinfo/education/az/index.shtml# Erişim Tarihi, 05. 04. 2012)

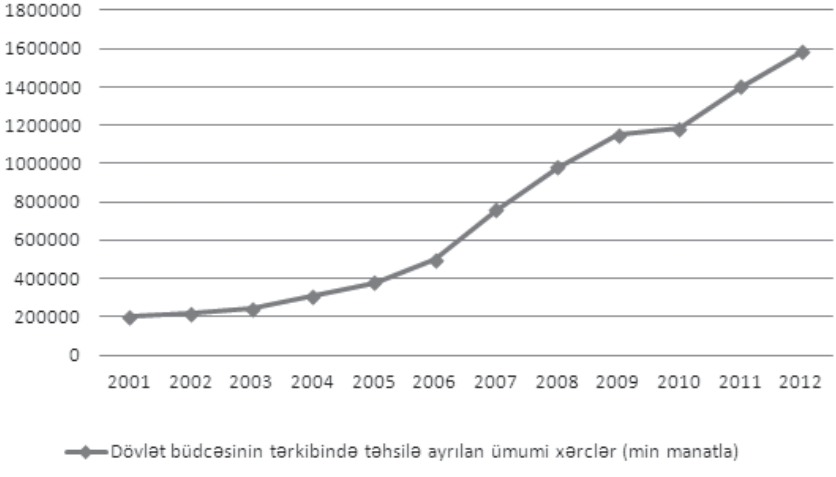
Bağımsızlığın ardından yürütülen eğitim politikası eski komünist sistemin korunmasına hizmet eden eğitim sisteminin değiştirilmesine yönelmiştir. Bu çerçevede eğitim politikasının temel yönü milliyetçilik, vatanseverlik ve demokratik ilkelerin yerleştirilmesine yönelik çalışmalar olmuştur. En önemli

16 Agamalıyev, **a.g.m.**

17 Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376.

amacı "Azerbaycan gençlerinde milli şuurun geliştirilmesi" olarak belirlenen 30 Aralık 1992 tarihli yeni Eğitim Kanunu 58 maddeden oluşmaktadır. Yeni kanunda göze çarpan değişimler sırasıyla dil, din, tarih ve özel öğrenim kurumlarıyla ilgili konuları kapsamıştır. Üniversitelerin sosyal bilimler fakültelerinde okutulan Sovyet Komünist Partisi Tarihi, Bilimsel Komünizm ve Ateizm gibi dersler müfredat programından çıkarılmıştır. Devre dışı kalan bu tür dersler yerini daha geniş bir anlamda ele alınan bazı temel disiplinlere bırakmıştır. "Azerbaycan Dili", "Azerbaycan Edebiyatı", "Azerbaycan Tarihi" ve "Azerbaycan Anayasası" üniversitelerde tüm bölümler için zorunlu dersler olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu derslerin orta öğrenimdeki saatleri de arttırılmıştır.[18]

Şekil 2. Devlet Bütçesinden Eğitime Ayrılan Paylar

Kaynak: Azerbaycan Eğitim Bakanlığı (http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=149 (Erişim Tarihi, 05. 04. 2012)

Azerbaycan'da eğitim sisteminde altyapı çalışmaları devlet programında önemli yer almaktadır.[19] Bu konuda Azerbaycan Cumhurbaşkanının 17 Şubat

18 Ebulfez Süleymanlı, **Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri**, İstanbul 2006, s. 288.

19 Şahin Durmaz, Küreselleşme ve Milli Eğitim: Azerbaycan-Türkiye Özel Liseleri

2003 tarihinde imzaladığı "Azerbaycan Cumhuriyetinde 2003–2007 yılları arasında yeni okulların inşası ve mevcut okulların tamir edilerek modern eğitim araçlarıyla donatılması" programı çerçevesinde beş yılda 44698 öğrenci kapasiteli 149 yeni okulun yapımı, mevcut 175 okulda ise 25560 öğrencilik ek kapasite için ilave binaların yapımı planlanmıştır. Yine devlet programı çerçevesinde 2005–2006 yıllarında 239 okul modern ders araçlarıyla (öğrenci sırası, yazı tahtası, öğretmen masası, vb.) donatılmıştır. Bu sayede 169.000 öğrencinin eğitim ortamı iyileştirilmiştir.[20]

Ülkede güçlü bir bilimsel potansiyele sahip olunmasına karşın, bu potansiyelden faydalanılamamaktadır. Zira milli gelirden bilimsel araştırmalara ayrılan payın dünya ortalamasının bir hayli aşağısında kaldığı görülmektedir. Bilimsel araştırmalar için milli gelirden ayrılan payın dünya ortalaması % 2.2 olmasına karşın, bu oran Azerbaycan'da % 0.2'dir. Bu oranın zamanla azalma eğiliminde olduğu da görülmektedir. Zira bu oran 1990'da % 0.5 olarak gerçekleşmiştir. Bilimsel araştırma yapanların sayısı (her 100 bin kişiye 2791) ise dünya ortalamasının (her 100 bin kişiye 959) üzerindedir. Bu durum bilimsel araştırma yapan uzmanların gelir düzeyinin düşük olduğuna ve teknik donanımlarının yetersiz olduğuna işaret etmektedir. Sonuçta yapılan araştırmaların verimliliği de düşük olmaktadır. Oysa, eğitim ve bilimsel araştırmaların gelişmesi, bir ülkenin stratejik kalkınma yönlerinden biri olmalıdır.[21]

Yükseköğretim lisans ve yüksek lisans olmak üzere 1993 yılında iki aşamalı hale gelmiştir. İlk defa bu tarihte 23 üniversitede, 300 bölüme lisans öğrencisi yerleştirilmiştir. 1997 yılında 23 devlet ve 9 özel üniversiteye yüksek lisans öğrencisi almak için izin verilmiştir.[22]

Örneği, **Journal of Azerbaijani Studies,** s. 204-213. http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/16.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2012)

20 Misir Merdanov, **Azerbaycan Tahsili- Dünen-Bugün-Sabah,** Tahsil Neşriyatı, Bakı 2006, s. 52.

21 Aras, **a.g.e**, 80-83.

22 "Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, Ali ve orta ihtisas tahsili: Ümumi malumat". http://edu.gov.az/view.php?lang=az&,menu=110, (Erişim Tarihi: 02.04.11).

Azerbaycan üniversitelerine lisans ve yüksek lisans seviyesinde öğrenci alımı, yukarıda da bahsedildiği üzere TQDK, tarafından düzenlenen merkezi sınav ile gerçekleştirilmektedir. Doktora seviyesine öğrenci seçimi ise Ali Atestasiya Komisyonu'nun koordinasyonu ile üniversiteler tarafından yapılmaktadır.

İnsani Gelişme Endeksi verileri incelendiğinde Azerbaycan'ın bölgesinde sürekli inkişaf eden bir ülke olduğu görülmektedir. İnsani Gelişim Endeksi›nde (HDI) 169 ülke arasında 2009'da 86. sırada yer alan Azerbaycan 2010'da 67. sıraya yükselmiştir.[23]

Azerbaycan'da 2010–2011 Eğitim dönemi itibarıyla eğitim almakta olan yabancı öğrenci sayısı 6173 adettir. Bu öğrenciler arasında en yüksek oranı % 56 ile Türkiye vatandaşları oluşturmaktadır. Diğer ülkeler sırasıyla % 22 İran, % 4 Çin, % 3 Türkmenistan ve Rusya, % 2 Pakistan ve Irak, % 8 ise diğer milletlere.[24]

Eğitim Programları

Azerbaycan'da eğitim sistemi; aşamalı eğitim programları, eğitim kurumları şebekeleri, eğitim sisteminin yönetim organları ve eğitim öğretimle uğraşan diğer kuruluşlardan oluşturulmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tüm okullarında aşağıdaki eğitim programları uygulanmıştır: a-) Okul öncesi eğitim öğretim programları, b-) Genel eğitim öğretim programları, c-) Meslek eğitimi öğretimi programları. Genel eğitim öğretim programları; ilköğretim ve genel orta eğitim programlarından oluşturulmuştur. Mesleki eğitim programları ise şu şekilde düzenlenmiştir: a-) Meslek eğitimi programları, b-) Orta ihtisas eğitim programları, c-) Yüksek meslek eğitimi programları, d-) Yüksek eğitim sonrası eğitim programları.[25]

23 Durmaz, **a.g.m.**

24 Misir Merdanov, **Azerbaycan Tahsili: İslahatların Uğurlu Neticeleri 2009-2010,** Şerq-Gerb Neşriyatı, Bakü 2010, s. 344.

25 Agamalıyev, **a.g.m.**

Eğitim Kurumları

Azerbaycan eğitim sistemindeki okullar; ilkokula kadar terbiye (ana okulu), genel eğitim (ilkokul, ortaokul, lise), mesleki eğitim, ihtisas eğitimi, yüksek öğretim şeklinde yapılandırılmıştır. Eğitim sisteminin basamakları Kanunun 11. maddesinde şöyle belirlenmiştir.

- Okul Öncesi Eğitim: Anaokulu ve kreşler,
- Umum Tahsil (Genel Eğitim): İlk, orta, lise,
- Meslek İhtisas Eğitimi: Teknik eğitim, meslek eğitimi, orta ihtisas eğitimi,
- Yüksekokullar: Üniversiteler, enstitüler, harp okulları, akademiler,
- Yüksek Okul Diploması Aldıktan Sonraki Eğitim: Yüksek lisans, doktora.

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanununun 12. maddesi ise eğitim görenleri şöyle belirlemiştir: A-) Sadece eğitim görenler, B-) Çalışarak eğitim görenler, C-) Ailede eğitim görenler, D-) Serbest eğitim görenler.

Eğitim Dili

Yürürlükteki 19 Haziran 2009 tarihli 833-III sayılı, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanununun 7. maddesi eğitim dilini düzenlenmiştir. Bu maddenin birinci fıkrasına göre, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim kurumlarında eğitim dili Azerbaycan Dili'dir." Ancak toplumun talebine uygun olarak devlet standartları çerçevesinde, mutlaka Azerbaycan Dili, Azerbaycan Tarihi, Azerbaycan Edebiyatı ve Azerbaycan Coğrafyası da öğretilmek şartıyla azınlık halklarının dillerinde ve Batı Dillerinde eğitim yapılabilir. Azınlık okullarında Azerbaycan Eğitim Bakanlığının belirlediği programa ek olarak haftada ikişer saat her sınıfta kendi ana dilleri okutulmuştur. Azınlık okullarında öğretim dili,

ilgili azınlığın konuştuğu dildir.[26]

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunun 7. maddesinin II. fıkrasına göre ise; Vatandaşların ve eğitim kurumları kurucularının isteği gözönünde bulundurularak, özel durumlarda (Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler veya ilgili yürütme organı ile anlaşma esasında) genel eğitim kurumlarında Azerbaycan Tarihi, Azerbaycan Edebiyatı ve Azerbaycan Coğrafyası dersleri okutularak, eğitim devletin belirlediği standartlara uygun olarak diğer dillerde de yapılabilir. Aynı maddenin III. Fıkrasına göre, " Azerbaycan dilini zayıf bilen, öğrenciler için ilgili yetkili organın belirlediği kurallarda ve eğitim programlarına uygun hazırlık sınıfları ve kursları düzenlenebilir.

Yürürlükte bulunan, 30 Eylül 2002 tarihli 365-IIQ sayılı, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Kanunu, Azerbaycan dilinin korunması ve kullanılmasına ilişkin hükümler içermekte ve bu alanda gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan dilinin devlet dili kullanılmasını kendi bağımsız devletçiliğinin temel elementlerinden birisi olarak kabul etmekte, onun uygulanması, korunması ve geliştirilmesine özen gösterir, dünya Azerbaycanlılarının, Azerbaycan dili ile ilgili, milli ve kültürel kendini ifade ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli şartları oluşturur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devlet Dili Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak hukuki statüsünü düzenlemektedir.

Kanunun 5. maddesi Devlet dilinin eğitim alanında kullanılmasını düzenlemektedir. Maddenin birinci fıkrasına göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim Azerbaycan dilinde yürütülür. İkinci fıkrasına göre, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde başka dillerde eğitim kurumlarının faaliyeti, yasal düzenlemelerde

26 Muammer Ergün, Azerbaycan Eğitim Sistemi, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi,** Yıl: 1997, Sayı: 12, Dönem: Güz; 499-514; Jamil Mammadov, Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Eğitim Sistemindeki Değişim ve Gelişmeler, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul, s. 31-33.

belirlenmiş kurallarda uygulanılır. Böyle kurumlarda devlet dilinin öğretilmesi zorunludur. Üçüncü fıkrasına göre ise, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Yüksek ve orta ihtisas eğitimi kurumlarına giriş esnasında Azerbaycan dili dersinden sınav verilmelidir.

Sistemin Yapısı

Azerbaycan eğitim sisteminin genel esaslarını, 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis'i tarafından kabul edilen "Eğitim Kanunu" belirlemiştir. Altı bölümden oluşan Eğitim Kanununun birinci bölümü "Genel Maddeler" başlığını taşımış, ikinci bölümü "Eğitim Sistemi", üçüncü bölümü ise "Eğitim Sisteminin Yönetimi" oluşturmuştur. Dördüncü bölümde ise "Eğitim Sürecinin Katılımcıları" başlığı altında eğitime doğrudan veya dolaylı katılanlara yer verilmiştir. Beşinci bölümde "Eğitim Finansmanı" ile ilgili maddeler yer almıştır. Son bölüm "Eğitim Alanında Uluslararası İşbirliği" başlığını taşımaktadır. Irkı, milli ve dini mensubiyeti, dili, cinsi, yaşı, sağlığı, maddi durumu, siyasi görüşü gözetilmeksizin vatandaşların eğitim hakkı Tahsil Kanunu ile güvence altına alınmıştır. Vatandaşlara eğitim türünü, okulunu ve eğitim dilini seçme serbestliği tanınmıştır. Azerbaycan eğitimi, demokratik bir karakter taşımakta olup genel dünyevi (seküler) değerler, milli zemin üzerinde öğretilmiştir. Azerbaycan'da eğitimin dayanağı anayasa, yasalar, eğitim kanunu ve uluslararası anlaşmalardır.[27]

Okul Öncesi Eğitim

Eğitim kanununun 14. maddesi okul öncesi eğitimi düzenlemiştir. Buna göre okul öncesi eğitim 1.5 yaşında başlayıp 6 yaşını doldurana kadar ailede ve okul öncesi terbiye kurumlarında verilmiştir. Okul öncesi eğitim zorunlu tutulmamış, okul öncesi kurumlara çocuklar ailelerinin isteği üzerine alınmışlardır. Bu kurumlarda çocuklar aile ile sıkı bir işbirliği halinde yetiştirilmişler ve bu kurumlar Eğitim kanununda terbiye kurumları adıyla anılmışlardır. Devlet, ço-

27 Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514; Metin Yıldırım, "Eğitim Yönetimi: Azerbaycan'da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu," **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul 1999, s. 127-132.

cukların ve bebeklerin terbiyesi ve sosyal gelişmesi için mali ve maddi yardım güvencesi vermiştir.[28]

Genel Eğitim Okulları

Eğitim sisteminde genel eğitim okulları; İptidai Tahsil (İlkokul), Esas Tahsil (Ortaokul) ve Orta Tahsil (Lise) olmak üzere üç basamaktan oluşmuştur. İlkokul eğitimine 1 Eylül'de 6 yaşını bitirmiş olan çocuklar kabul edilmiş ve 14 yaşını bitirmiş olan çocukların okul ile ilişiği kesilmiştir. Ancak öksüz ve bakıma muhtaç olan çocukların sorumlu kişi ve kurumların izni olmadan okuldan uzaklaştırılamayacakları kabul edilmiştir.[29]

Esas Tahsil (Ortaokul)

Bu eğitim kademesi 11-16 yaş grubunu kapsamış ve zorunlu eğitimin içinde yer almıştır. Esas tahsilde (ortaokul) eğitim süresi altı yıl olarak düzenlenmiştir. Buradan mezun olanlara diploma verilmiştir. Natamam orta diploması ("Tasdikname") 8. sınıfı okuyup ayrılana verilmiştir. Esas tahsilde sınıflarda öğrenci sayısı azami 20 kişidir ve 40 kişiye ulaşan sınıflar ikiye bölünüp iki sınıf haline getirilmiştir. Ancak kırsal kesimlerde bu kurala uymak zorunlu tutulmamış bu konuda karar, bölge eğitim müdürlüklerinin takdirine bırakılmıştır.[30]

İlk ve orta öğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, her Azerbaycan çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları kazandırmak, onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek, ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünde yetiştirerek hayata ve üst öğretime hazırlamak olarak belirlenmiştir.[31]

Orta Tahsil (Lise)

Orta tahsil 3 yıl süreli olup, 1995 yılından sonra zorunlu eğitim kapsamına alınmıştır. Böylece Azerbaycan'da zorunlu eğitim süresi 11 yıla çıkarılmıştır.

28 Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514.
29 Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 127-132.
30 Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 127-132.
31 Mammadov, **a.g.t.**, s. 37; Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376.

Orta tahsilde bir sınıfta en az 15 en çok 29 öğrenci öngörülmüştür. Sınıf mevcudu 30'a ulaştığı zaman, sınıf ikiye bölünüp yeni bir sınıf açılmıştır.[32]

Üniversiteler kendi bünyelerinde liseler açabilmektedirler. Bu liseler ihtisas liseleri diye anılmıştır. Bu liselerde belli bir dalda ihtisas eğitimine ağırlık verilmiştir. Örneğin Pedagoji Üniversitesi kendi bünyesinde pedagoji ağırlıklı dersler veren bir lise açabilme hakkına sahip olmuştur.

Orta tahsili bitiren öğrencilere olgunluk diploması ile birlikte bir yüksek öğrenime devam etme hakkı da verilmiştir. Genel eğitim (11 yıllık süre), kanunların belirlediği süre tamamlanmadan da bitirilebilmiştir. Başka bir ifadeyle 11 yıllık eğitim süresi öğrencinin yeteneğine göre 9 yıl veya daha az bir sürede bitirilerek diploma alınabilmiştir.[33]

Mesleki ve Teknik Eğitim

Mesleki ve teknik eğitime, zorunlu eğitimi bitiren sanata ilgisi olan kişiler, çeşitli üretim alanlarında meslek bilgisini arttırmak isteyenler veya mesleğini değiştirmek amacını güdenler başvurabilir. Vatandaşların çeşitli meslekler öğrenmesi, uzmanlıklarını arttırması ve yeni bir uzmanlık alanına geçmesi için meslek okullarına ilave olarak kurslar da düzenlenmiştir. Farklı bölgelerde, o bölgenin özelliğine göre önem taşıyan ve ihtiyaç duyulan alanlarda meslek okulları ve meslek liseleri açılabilir. Mesleki ve teknik eğitim kuruluşlarının gündüz ve akşam eğitim veren türleri mevcuttur.[34] İki tür meslek eğitimi veren kuruluş bulunur. Birisi meslek liseleri (peşe lisesi) diğeri ise meslek okullarıdır (peşe okulları). Meslek liseleri mesleki eğitimle birlikte lise eğitimi de verirler. Bu okulu bitiren öğrencilere lise düzeyinde diploma verilmiştir. Zorunlu eğitimi bitirdikten sonra meslek liselerine girilebildiği gibi, liseyi bitirenler için eğitim süresi daha kısa tutulan ve sadece meslek dersleri gösterilen mesleki eğitim verilmiştir. Meslek okullarında (peşe okulları) herhangi bir meslek ala-

32 Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514. s

33 Ergün, **a.g.m.**,s. 499-514; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 127-132

34 Yıldırım, **a.g.t.**, s. 127-132; Mammadov, **a.g.t.**, s. 31-33.

nında öğretim yapılmakla birlikte lise diploması verilmemiştir. İsteyen herkes meslek okuluna kayıt yaptırıp öğrenim görebilir. Bu okulu bitirenlere ustalık belgesi düzenlenmiştir.[35]

Orta İhtisas Mektepleri (Meslek Yüksek Okulları)

Bu okullar teknikum veya kolej adıyla anılan lise üstü öğretim veren kurumlardır. Orta düzeyde meslek elamanı yetiştirmeyi amaçlayan bu okullara orta tahsilden sonra gidilebildiği gibi liseden sonra da gidilebilmiştir. Orta tahsilden sonra bu okullara gidenler 4 yıl süreli, liseyi bitirdikten sonra gidenler ise 2 yıl süreli eğitim görmüşlerdir. Teknikum ve kolejler bağımsız okul olarak açılabildikleri gibi üniversitelere bağlı olarak bunların bünyesinde de açılabilmiştir.[36]

Tablo 5. Devlet ve Özel Meslek Yüksek Okulları

	2000-2001	**2005-2006**	**2007-2008**	**2008-2009**	**2009-2010**	**2010-2011**
Orta Öğretim Kurumlarının Sayısı	**71**	**60**	**60**	**60**	**62**	**62**
Öğrenci Sayısı Toplamı	42.612	57.896	53.489	52.579	52.765	53.451
Eğitim Biçimine Göre Öğrenci Sayısı						
Örgün Öğretim	34.332	45.552	40.725	39.892	41.534	42.734
Açık Öğretim (Akşam Eğitimleri Dahil)	8.280	12.344	12.764	12.687	11.231	10.717
10000 kişiye düşen öğrenci sayısı	53	69	62	60	59	59

35 Agamalıyev, **a.g.m.**, Yıldırım, **a.g.t.**, s. 127-132.

36 Agamalıyev, **a.g.m.**, Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376.

Orta Öğretim Kurumlarına Kabul Edilen Öğrenci Sayısı	14.823	17.330	13.679	15.681	15.907	15.884
Eğitim Biçimine Göre						
Örgün Öğretim	12.351	14.582	11.878	13.274	13.419	13.209
Açık Öğretim (Akşam Eğitimleri Dahil)	2.472	2.748	1.801	2.407	2.488	2.675

Kaynak: Azerbaycan devlet İstatistik Kurumu (http://www.azstat.org/statinfo/education/az/index.shtml# Erişim Tarihi, 05. 04. 2012)

Orta ihtisas eğitimi kesintisiz eğitim sisteminin bir parçası olup iki önemli konuyu: a-) Sayı bakımından daha çok nitelikli uzmanlar yetiştirmeyi; ve b-) Uzmanların aynı zamanda genel mecburi eğitim görmelerini kapsamıştır.[37]

Yüksek Öğretim

Azerbaycan'da yükseköğretimin tarihi gelişimi üç aşamada ele alınabilir: Birinci aşama Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi (1918-1920), ikinci aşama Sovyet hâkimiyeti dönemi (1920-1991) ve üçüncü aşama 1991 yılından başlayarak günümüze kadar devam eden bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti dönemidir.[38]

Yükseköğretim sistemi, köklerini eski Sovyet sisteminde bulan merkeziyetçi bir yapıda olup, kurumların farklılaşmasına fazla imkân verilmemiştir. Yeni Eğitim Kanunu ve Bologna sürecinin getirdiği yapılanma ile bu konuda yenilikler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Azerbaycan 2005 yılından itibaren Bologna sürecine dahil olarak Avrupa eğitim sistemine entegre olma sürecine gir-

37 Agamalıyev, **a.g.m.**

38 İsa Habibbeyli, "Boloniya prosesi ali mekteblerin hayatında yeni merhale kimi", **Boloniya Prosesi Kontekstinde Azerbaycan Tahsili Elmi Praktik Konferansın Materyalleri**, Qafqaz Üniversitesi, Bakü 2008, s. 5.

miştir. Bu sürecin gerektirdiği bazı yeni uygulamaları ve reformlar Azerbaycan tarafından uygulanmaya başlanmıştır. İki aşamalı yüksek öğretim, öğrenci haklarını ve özgürlüklerini genişletme, bazı olumsuz durumların giderilmesi için kredi sisteminin uygulanması, kontrolü ve kaliteli eğitim anlamına gelen akreditasyon ve belgelerin düzenlenmesi işlemlerinin sistemli hale getirilmesi gibi uygulamalar başlatılmıştır. Sonraki aşamalarda, tüm Avrupa'nın kabul etmiş olduğu Avrupa Kredi Transfer Sistemi, Azerbaycan eğitim sisteminde kullanılacak olan kredi sistemi için genel bir zemin oluşturacaktır.[39]

Yükseköğretimde okullaşma oranının düşüklüğü ve öğretim elemanı eksikliği devam ederken, hem gerekli planlamaların yapılamaması, hem de değişik sosyo-ekonomik etkenlerle akademisyen olma isteğinin gelişememesi nedeniyle üniversiteler yıllarca imkansızlıklar içinde varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Üniversiteler topluma ve toplumsal sorunlara fazla duyarlı olamamışlar, üniversite-iş dünyası ilişkileri geliştirilememiştir. Bu konuda yeni planlar, devlet programları ve üniversitelerin değişik girişimleri devam etmektedir. Üniversite programları, iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanmadığından yıllarca yüksek işsizlik rakamlarına rağmen vasıflı eleman yokluğu kendini hissettirmiştir. Mevcut durumda çok hızlı gelişen iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap verememe problemi eskisi kadar olmasa da devam etmektedir.[40]

Azerbaycan'da 51 adet yükseköğretim kurumu faaliyet göstermektedir. Tablo 5'te Devlet ve Özel üniversitelerin sayısı, bu kurumlarda okuyan öğrenciler ve faaliyet gösteren akademik personel ile ilgili bilgiler verilmiştir.

39 Mehmet Ali Babaşlı, "Azerbaycan Milli Eğitim Sisteminin Kuruluşu: Tarihsel İhtiyaç ve Problemler", **İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi,** İstanbul 2009, s. 441-454.

40 Durmaz-Bulut, **a.g.m.**

Tablo 6. Devlet ve Özel Yüksek Öğretim Kurumları

	2000-2001	2005-2006	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Yüksek Öğretim Kurumlarının Sayısı	**47**	**47**	**48**	**48**	**53**	**51**
Öğrenci Sayısı Toplamı	119.683	129.948	130.430	136.587	139.194	140.241
Eğitim Biçimine Göre Öğrenci Sayısı						
Örgün Öğretim	96.226	96.987	100.760	107.381	110.173	112.934
Açık Öğretim (Akşam Eğitimleri Dahil)	23.457	32.961	29.670	29.206	29.021	27.307
10000 kişiye düşen öğrenci sayısı	150	154	151	156	157	156
Yüksek Öğretim Kurumlarına Kabul Edilen Öğrenci Sayısı						
Lisans Eğitimi: toplam	26.403	28.747	25.846	28.765	29.822	29.904
Eğitim Biçimine Göre						
Örgün Öğretim	22.455	24.285	22.196	25.164	26.137	26.419
Açık Öğretim (Akşam Eğitimleri Dahil)	3.948	4.462	3.650	3.601	3.685	3.485
Yüksek Lisans	2.752	3.236	3.404	3.265	3.934	3.698
Eğitim Biçimine Göre						
Örgün Öğretim	2.752	2.339	2.566	2.413	2.945	2.679
Açık Öğretim (Akşam Eğitimleri Dahil)	-	897	838	852	989	1.019

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu, http://www.azstat.org/statinfo/education/az/index.shtml# (Erişim Tarihi, 05. 04. 2012)

Bilgi toplumu olmanın gerektirdiği niteliklerden uzak olma, bilgi temelli ekonomik rekabetin oluşumunda yükseköğretim kurumlarının yetersiz olduğu ve gerekli katkıyı sağlayamadıkları görülmektedir. Gerek bilimsel endeksli yayınların yetersizliği, gerekse patent, lisanslama ve teknoloji transferi konularındaki yetersizlik bunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Akademisyenlerin gerek pedagojik ve bilimsel yetersizliği, gerek performans değerlendirme ve ölçme kriterlerine bağlanmaması, gerek rehavetten uzaklaştırıcı motivasyon ve ödüllendirme mekanizmasına sahip olamaması, gerekse maaş ve ücretlerindeki yetersizlik nedeniyle bilimsel gelişme, geliştirme konularında önemli zorluklar yaşanmaktadır. Ayrıca üniversitelerde önemli altyapı yetersizliği devam etmektedir. Kütüphanelerin, bilgi işlem bölümlerinin, teknik donanımların, laboratuvarların, kültürel ve sportif imkanların yetersizliği kendini göstermektedir.[41]

Yüksekokul kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarının dağılımı incelediğinde; 1990-1991 öğretim yılında 58.800 olan toplam öğrenci sayısı, 1998-1999 öğretim yılında 35.700, 2003-2004 öğretim yılında ise 52.250 olmuştur. Bunların da hemen hemen % 80 kadarı örgün öğretimde, geriye kalanı ise açık öğretim ve ikinci öğretimde öğrenim görmüştür.[42]

Yükseköğretim okulları (yükseköğretim kolejleri, enstitüler, konservatuarlar, akademiler, üniversiteler) yüksek ihtisas eğitim programlarını gerçekleştiren eğitim kuruluşları olmuştur. Yükseköğretim kuruluşları uygun kadrolarının oluşmasına, maddi ve teknik imkanlarına, alanlarının özelliklerine göre bir kademeli, iki kademeli ve üç kademeli eğitim vermişlerdir. Birinci kademeyi bitirenlere lisans derecesi verilmiş, lisans derecesini almış başarılı kişiler sınavla ikinci kademe olan yüksek lisans eğitimi alma hakkına sahip kılınmışlardır. Yüksek lisans derecesi ve unvanı alanlar yine sınavla üçüncü kademe olan doktora eğitimine geçebilmişlerdir.[43]

41 Durmaz-Bulut, **a.g.m.**

42 Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376; Mammadov, **a.g.t.**, s. 146.

43 Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376; Agamalıyev, **a.g.m.**, Ergün, **a.g.m.**, s. 499-514.

Azerbaycan Cumhuriyeti, 17-18 Mayıs 2004 tarihinde Eğitim Bakanı Misir Merdanov'un Strazburg şehrinde yapılan toplantıda attığı imzayla Bologna Sürecine dâhil olmuştur.[44] 2005 yılından itibaren Bologna Deklarasyonu çerçevesinde yeni reformar hayata geçirilmiştir. Lisans eğitimiyle ilgili standartlar belirlenmiş, yükseköğretim kurumlarında kredili sistemin uygulanması kararı alınmıştır. Bu karar gereğince 2006–2007 eğitim döneminde 10 üniversitede başlayan uygulama 2009–2010 eğitim yılında bütün devlet üniversitelerine teşmil edilmiştir.[45]

Bu süreçte Azerbaycan eğitiminin dünyaya entegre olması için yeni kanun ve programlar hazırlanmıştır. Bunlar arasında "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ali tahsil müesseselerinin Avrupa ali tahsil mekanına integrasiyası ile bağlı bazı tedbirler hakkında" kararname, "2008–2012 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ali tahsil sisteminde islahatlar üzere Devlet Programı", "Ali tahsilin bakalavr pillesi ihtisaslarının siyahısı" bulunmakta olup bu programlar için devlet standartları hazırlanmış ve yükseköğretim kurumlarında uygulanmaya başlanmıştır. Azerbaycan eğitimi için önemli merhalelerden birisi de Eğitim Kanunu'nun kabul edilmesidir. 5 Eylül 2009 tarihinde "Tahsil hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kanunu" tasdik olunmuştur.[46]

Güzel Sanatlar Eğitimi

Ülkedeki eğitim sisteminin en çarpıcı özelliklerinden birisi sanat eğitimine verilen önem olmuştur. Her çocuğun aldığı ana eğitime paralel olarak bir sanat dalında da eğitilmesine çalışılmıştır.[47] Eğitim sisteminin içinde "ince sanat" adı verilen güzel sanatlar eğitimi ayrı bir yer tutmuştur. Güzel sanatlar eğitimi mecburi olmamak kaydıyla ilk eğitimle birlikte başlatılmıştır. Öğrenci ilkokula

44 İlham Pirmemmedov, Rahim Ağamaliyev, **Boloniya Prosesi ve Azerbaycan Konteksti,** Çaşıoğlu Neşriyatı, Bakü 2004, s. 8.

45 Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, "Ali ve orta ihtisas tahsili: Ümumi malumat", http://edu.gov.az/view.php?lang=az&,menu=110, (Erişim Tarihi: 02.04.11).

46 Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, "Nazirlik: Ümumi malumat". http://edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=292, (Erişim Tarihi: 02.04.11)

47 Gel, **a.g.t.**, s. 80-89; Seferov-Akkuş, **a.g.m.**, s. 357-376; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 140-142.

giderken aynı zamanda isterse sanat eğitimi veren okullara da devam edebilmiştir. Sanat eğitimi veren okullarda öğrencinin öğretmeni ile baş başa çalışma imkanı sağlanmıştır. Okulların fiziki yapısı ve donatımı her türlü çalışmanın gerçekleşmesine olanak sağlayacak özellikleri taşımıştır. Bu tür okullar 9 yıl eğitim vermiştir. Yetenekli öğrenciler daha sonra bu okulların bir üst kademesi olan ve lise eğitimi yerine geçen okullarda eğitim alabilmiştir. Ağırlıklı sanat eğitimi verilen bu tip okullardan (temayül mektepleri) mezun olan öğrenciler konservatuar veya güzel sanatlar üniversitelerine devam edebilmiştir.[48]

Diploma Sonrası Eğitim: İhtisas Arttırma ve Yeniden Yerleştirilme

Diploma sonrası eğitim sistemi, yönetici ve pedagojik elemanların ihtisasının arttırılması ve onların yeniden yetiştirilmesi şeklindeki eğitimi ihtiva etmiştir. İhtisas arttırma ve elemanların yeniden yetiştirilmesi kurumları şunlardır: a-) Yüksek okulların ihtisas arttırma ve yeniden yetiştirilme fakülteleri, b-) Temel kürsüler; c-) Bölgesel temel kürsüler; d-) Enstitüler (Bakü, Nahcıvan, Gence, Petrol Akademisi); e-) Baş Enstitüsü ve onun şubeleri. [49]

Her yıl belirlenen sayıda eleman kısa ve uzun vadeli ihtisas kurslarında eğitim görmüştür. Son yıllarda elemanların yeniden yetiştirilmesi sisteminin çerçevesi geliştirilmiştir. Burada daha önce alınan ve yeniden alınacak eğitimler üzere programlar arasındaki farklılıklar zemininde hazırlanan özel eğitim programları uygulanmış bilimsel açıdan temellendirilmiş farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu alanın başarılı faaliyeti pedagojik elemanlara olan ihtiyacın daha dinamik şekilde karşılanmasına imkan sağlamıştır. Eğitim müesseselerinin pedagojik elemanlara olan cari ve perspektif ihtiyacı özel yöntemlerle hesaplanmıştır.[50]

Yetişkin Eğitimi

İncelenen dönemde, Azerbaycan ekonomisi, pazar ilişkilerine geçiş dönemini yaşamış, yani planlı ekonomi yerine pazar ekonomisine geçiş süreci

48 Agamalıyev, **a.g.m.**
49 Agamalıyev, **a.g.m.**
50 Agamalıyev, **a.g.m.**

tamamlanmaya çalışılmıştır. Doğal olarak üretim sürecine katılan ve devletin gelişimini temin eden yetişkinler, eğitim sürecine daha yoğun ve etkili şekilde katılmışlardır. Bu, onların mesleki bilgi ve yeteneklerini önemli ölçüde geliştirmiş, üretim güçlerinin arttırılmasına olanak sağlamıştır.[51]

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim gören yetişkinler şu şekilde sınıflandırılmıştır: a-) Diploması olan ve çalışan kişiler; b-) Diploması olan, fakat çalışmayan kişiler; c-) Çalışan, fakat diploması olmayan kişiler; d-) Çalışmayan ve diploması olmayan kişiler.[52]

Değerlendirme

Azerbaycan eğitim sahasında bu önemli gelişmeler yaşanırken, yapılması gereken ve aşılması gereken önemli mesafelerin olduğu da inkar edilemez. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu UNESCO'nun İstatistik Enstitüsü'nün 2011 yılı Eğitim Gelişme Endeksi açıklamalarına göre Azerbaycan 127 ülke arasında 23. yerde bulunmaktadır. Postsovyet ülkelerinden Kazakistan 4. sırada bulunurken, Estonya 20, Gürcistan 30, Kırgızistan 42, Ermenistan 43, Özbekistan 48. sırada yer almaktadır.[53]

Azerbaycan'da eğitime büyük önem verilmiş, çocuklar sosyal-kültürel etkinliklere özendirilmiş, her öğrencinin müzik, resim, bale, satranç vb. dallardan birinde beceri kazanmasına özen gösterilmiştir. Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde ülkenin, tüm alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da birçok problemle karşı karşıya kaldığı görülmüştür.[54] Bu problemlerin aşılması Azerbaycan halkının büyük önderi Haydar Aliyev'in izlediği politikalarla mümkün

51 Yıldırım, **a.g.t.**, s. 166-170¸ Agamalıyev, **a.g.m.**

52 Metin Yıldırım, a.g.t., s. 166-170¸ Rahim Agamalıyev, a.g.m.¸ Fethi Ahmet Gel, a.g.t., s. 80-89.

53 UNESCO, **Education for All Global Monitoring Report 2011**, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/pdf/gmr2011-efa-development-index.pdf, (Erişim tarihi: 06.04.2011).

54 Salih Savaş, ''Türk Dünyasında Eğitim Alanındaki Gelişmeler ve Yenilikler'', **Journal of Azerbaijan Studies,** s. 269-283, http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/21.pdf (Erişim tarihi: 29.09.2012)

olmuştur. Kendisinden sonra yönetimi devralan İlham Aliyev bu yöndeki politikaları sürdürmeye devam etmektedir.

Azerbaycan'da nüfusun eğitim durumunun tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişime uğradığı bilinmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra tüm sektörler gibi, Azerbaycan eğitimi de çok zor bir durumla karşılaşmıştır. Ülkedeki ağır ekonomik durum ve Ermenistan ile süren savaş, doğal olarak eğitimi de olumsuz etkilemiştir. Savaşlar, göçler ve XX. yüzyılda 3 defa gerçekleşen alfabe değişikliği Azerbaycan nüfusunun eğitim durumuna çeşitli dönemlerde olumsuz etki yapmıştır.

Son yıllarda lise bitirenlerin oranı azalmakta, buna karşın bir üst yüksek öğrenim kurumu olan yüksekokul ve üniversiteyi bitirenlerin oranları artmaktadır. Bu da sevinilecek bir olgudur. Çünkü eğitim beraberinde yüksek teknolojiyi getirir. Yani, iyi eğitim görmüş insanlar bilimsel araştırmalar yapar ve çıkan sonuçları, teknik bilgiye dönüştürerek uygulama alanına koyarlar. Bu nitelikteki nüfusa sahip olan ülkeler, önemli gelişmeler kaydedip pek çok alanda güçlü duruma gelirler.

Üniversitelerin kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getirebilmeleri için gerekli altyapıları oluşturmaları, akademik kadroları sağlamaları, değişimlere ve yeniliklere zamanında uyum sağlamaları gerekmektedir. Ancak küreselleşmenin getirdiği hızlı değişimlere (teknolojik, demografik, kültürel vs.) uyum sağlamak mevcut imkânlarla kolay olmamaktadır. Ayrıca ülke veya bölge şartlarının getirdiği yetersizliklerle bu zorluklar daha da artmaktadır. Bu da üniversitelerin bireysel veya kollektif olarak çözüm arayışlarını sürdürmelerine, bu konuda yapılacak işlere devletler seviyesinde önem verilmesine neden olmaktadır.

Ülkede bulunan devlet ve özel üniversiteler arasında önemli bir yer edinmiş Qafqaz Üniversitesi, yeni teknoloji ve eğitim öğretim metotlarını kullanması, ülkede ilk defa kredili sistemin tatbiki, Bologna sürecine uyum çalışmaları, üniversite iş dünyası işbirliği, müşteri memnuniyetini merkez alan kalite yönetim anlayışı, modern yerleşkesi, mezunlarının tamamına yakınının iş sahibi

olması, uluslararası işbirlikleri ve bilimsel konularda yapılan başarılı çalışmalarıyla Azerbaycan'ın hızla gelişmesi sürecine önemli katkıda bulunabilecek bir konumdadır. [55]

Günümüzde Azerbaycan'da akademik unvanı olanların toplam sayısı 10.000 dolayındadır. Sonuç olarak, yüksek öğretim sonrası akademik eğitim görenler, sayı ve oranları bakımından gelişmiş ülkelere göre düşük olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerin çoğundan yüksektir. Nitekim Azerbaycan geçmiş dönemde insangücü planlaması bakımından başarısız kalmıştır. Bazı bilim dallarında talep fazlası insan gücü görülürken (fen, sosyal ve beşerî bilimlerde) modern işletme, iktisat ve birçok mühendislik dalında insan gücü sıkıntısı çekilmektedir.

Böylece Azerbaycan'da özellikle fen dallarında yetişmiş insan gücü beyin göçüne hazır bir potansiyel olarak görülmektedir. Daha iyi çalışma ve ekonomik şartları sağlayacak bir ülkeye göç etme yaygın bir arzu haline gelmiştir. Sonuçta son 10 yıl içerisinde birçok Azerbaycanlı bilim adamı başta Türkiye, Ortadoğu ülkeleri olmak üzere Avrupa ve Amerika'da yaşamaya başlamıştır. Sonuç olarak, dinamik bir öğe olan nüfusun dinamizmini etkin halde tutabilmesi için, iyi eğitilmesi gerekmektedir. Böylece bu değerlendirmeler ve yorumlar ile Azerbaycan nüfusunun eğitim açısından günümüzdeki durumu belirtilmeye, gelecek hakkında bazı tahminlerde ve yorumlarda bulunarak geleceğe ışık tutulmaya çalışılmıştır.

55 Durmaz-Bulut, **a.g.m.**

KAYNAKÇA

- AĞAMALIYEV, Rahim, "Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi," **Milli Eğitim Dergisi**, s. 144, (1999), http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/144/agamaliyev.htm (Erişim tarihi 04. 08. 2009).
- AKYILDIZ, Fulya, "SSCB Sonrası Dönemde Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması: Neoliberal Politikalara Eleştirel Bir Yaklaşım," **İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi,** Malatya 2008.
- ARAS, Osman Nuri, "**Azerbaycan Ekonomisi-Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz,"** Bakü 2003.
- Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, "Ali ve orta ihtisas tahsili: Ümumi malumat" http://edu.gov.az/view.php?lang=az&,menu=110, (Erişim tarihi: 02.04.11).
- Azerbaycan Respublikası Tahsil Nazirliyi, "Nazirlik: Ümumi malumat" http://edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=292, (Erişim tarihi 02.04.11).
- BABAŞLI, Mehmet Ali, "Azerbaycan Milli Eğitim Sisteminin Kuruluşu: Tarihsel İhtiyaç ve Problemler", İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi, İstanbul 2009, s. 441-454.
- Birleşmiş Milletler Teşkilatı, "**Azerbaycan Respublikasında İnsan İnkişafı Haqqında Hesabat-1999"**, Bakı 1999.
- DURMAZ, Şahin, Bulut, Cihan, "Qafqaz Üniversitesi Örneğinde Azerbaycan Yükseköğretiminin Değerlendirilmesi," **Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar,** İstanbul 2011.
- DURMAZ, Şahin, "Küreselleşme ve Milli Eğitim: Azerbaycan-Türkiye Özel Liseleri Örneği", **Journal of Azerbaijani Studies,** http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/16.pdf (Erişim Tarihi, 20. 01. 2012).
- ERGÜN, Muammer, "Azerbaycan Eğitim Sistemi," **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, s. 12, (1997-Güz).

- GEL, Fethi Ahmet, "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyoekonomik Yapısı ve Türkiye İle İlişkileri," **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul.
- HABİBBEYLİ, İsa, "Boloniya prosesi ali mekteblerin hayatında yeni merhale kimi"*,* **Boloniya Prosesi Kontekstinde Azerbaycan Tahsili Elmi Praktik Konferansın Materyalleri**, Qafqaz Üniversitesi, Bakü.
- KARAGÜR, Nesrin Sarıahmetoğlu, "Azerbaycan'da Eğitim ve Basın," **Türkler**, c. XIX, Ankara 2002.
- MAMMADOV, Jamil, "Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Eğitim Sistemindeki Değişim ve Gelişmeler," **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- MERDANOV, Misir, "**2010-cu ilin yekunları ve 2011-ci ilde qarşıda duran vezifeler,"** http://edu.gov.az/upload/file/HESABAT/kollegiya2011.rar, (Erişim tarihi, 08.02.2011).
- MERDANOV, Misir, "**Azerbaycan Tahsili- Dünen-Bugün-Sabah,"** Tahsil Neşriyatı, Bakı 2006.
- MERDANOV, Misir, "**Azerbaycan Tahsili: İslahatların Uğurlu Neticeleri 2009-2010",** Şerq-Gerb Neşriyatı, Bakü 2010.
- NOVRUZOVA, Nurida, "Azerbaycan'da Eğitimin Milli ve Dünyevi Özelliği," **İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi,** İstanbul 2009.
- ÖZKAN, İsa, "Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme," http://www.isaozkan.com/dosyalar/Bagimsizliklarinin-15-Yilinda.pdfs. (Erişim tarihi, 20. 01. 2012).
- PİRMEMMEDOV, İlham, Ağamaliyev, Rahim, "**Boloniya Prosesi ve Azerbaycan Konteksti"**, Çaşıoğlu Neşriyatı, Bakü 2004.
- SAVAŞ, Salih, "Türk Dünyasında Eğitim Alanındaki Gelişmeler ve Yenilikler," **Journal of Azerbaijan Studies,** http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/21.pdf (Erişim tarihi, 20. 01. 2012).

- SEFEROV, Rehman, Arif Akkuş, "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi," **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 13 (2005).
- SÜLEYMANLI, Ebulfez, "**Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri**," İstanbul 2006.
- UNESCO, "**Education for All Global Monitoring Report 2011"**, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/pdf/gmr2011-efa-development-index.pdf, (Erişim tarihi: 06.04.2011).
- YEŞİLOT, Okan, "Stalin Döneminde Azerbaycan'da Eğitim Politikaları," **Stalin ve Türk Dünyası,** İstanbul 2007.
- YILDIRIM, Metin, "Eğitim Yönetimi: Azerbaycan'da Eğitim Sistemi, Yönetimi ve Organizasyonu," **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul 1999.